

Осташ С.В.

КРЕДИТНА ПОЛІТИКА КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ТА ОЦІНКА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено банківську кредитну політику, її вплив на якість кредитного портфеля банку. Розглянуто особливості формування й управління кредитним портфелем вітчизняних банків. Проаналізовано структуру кредитного портфеля та визначено основні фактори, які впливають на його формування. На основі проведеного аналізу визначено головної завдання кредитної політики комерційних банківських установ на етапі подолання наслідків фінансової кризи.

Ключові слова: кредитування, комерційні банки, кредитні операції, кредитна політика, менеджмент кредитного портфеля

Постановка проблеми. Стійкість і стабільність банківської системи є однією з найважливіших умов розвитку національної економіки. Стійкість, прозорість та прогнозованість розвитку банківської системи дає змогу з більшою ймовірністю визначити основні напрями її функціонування, підвищити привабливість для інвесторів та інших суб'єктів господарювання [3, с.36]. Ефективність основного виду банківської діяльності – кредитування – визначається мірою наукової обґрунтованості положень, на яких базуються кредитні відносини банків з позичальниками, методів формування та інструментів реалізації кредитної політики.

Провідне місце в здійсненні кредитування економіки нашої держави належить комерційним банкам. Сьогодні регулююча роль банківського кредиту ускладнюється внаслідок економічної кризи та проявів інфляційних процесів. Високий рівень інфляції орієнтує банківські установи на здійснення кредитних вкладень у торгівлю, посередницьку діяльність та проекти, що гарантують швидкий обіг капіталу і високу норму прибутку. У складі банківського кредитного портфеля присутня висока частка прострочених і сумнівних кредитів, превалює короткострокове кредитування під поточні потреби позичальників, а інвестиційні вкладення є незначними. Такий стан речей призводить до збільшення частки проблемних позик, що, в свою чергу, зменшує якість кредитного портфеля банківських установ та негативно впливає на його доходність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найважливіший внесок у дослідження проблем здійснення кредитних операцій комерційними банками зробили такі зарубіжні вчені, як О. Антипов, А. Ачкасов, Е. Долан, К. Кемпбелл, Р. Кемпбелл, А.Куліков, О.Лаврушин, К. Льюїс, Г. Панова, М. Пестель, П. Роуз, Дж. Сінкі та ін. Вітчизняні економісти також активно досліджують різні аспекти кредитних операцій комерційних банків, про що свідчать праці М.Алексєнка, Ф. Бутинця, О. Васюренка, В.Глушенка, О. Дзюблюка, Н. Костіної, М. Крупки, О. Кириченка, Б. Луціва, В. Міщенко, А. Мороза, С.Науменкової, О. Пернарівського, Л. Примостки, М.Савлука, І. Сала, Н. Шульги та ін.

Проте, деякі аспекти формування кредитної політики та ефективне впровадження її у практичну діяльність потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження кредитної політики та аналіз осо-

бливостей управління кредитним портфелем комерційних банків України впродовж останніх років для виявлення закономірностей та тенденцій, які мають місце в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активізація економічного зростання неможлива без розширення інвестицій у реальний сектор національного господарства, що робить дедалі важливішою роль у цьому процесі банківського кредиту як основи ефективного виконання банками своєї функції фінансового посередництва в нормально діючому фінансовому просторі.

Стабільне функціонування банківських установ, зокрема кредитування, сприяє виникненню нових організацій, підприємств, створенню нових робочих місць, будівництву об'єктів культурного та соціального призначення. Особливо важливо вітчизняним банківським установам у системі антикризового регулювання знайти ефективні шляхи вдосконалення та оптимізації управління кредитним портфелем.

У комерційних банках кредити становлять більше половини усіх активів і забезпечують дві третини усіх доходів. Кредитні операції безпосередньо впливають на усі чинники стабільності банку: капітал, ліквідність активів, доходність, прибутковість. Тому науково обґрунтована організація процесу банківського кредитування, формування оптимальної структури кредитного портфеля та ефективної кредитної політики у посткризовий період є основою фінансової та ринкової стабільності банківських установ, що дає підстави стверджувати про актуальність теми дослідження.

Як відомо, стратегічне управління банком передбачає наявність довгострокового бачення пріоритетів його розвитку, вироблення концепції діяльності, у тому числі й у сфері кредитної діяльності. Банки, котрі культивують стратегічний підхід до управління, виробляють власну внутрібанківську культуру кредитування і на її основі вибудовують методологію й процедуру роботи. Цю культуру чи, краще сказати, філософію кредитної діяльності, називають кредитною політикою банку. З іншого боку, під кредитною політикою звикли розуміти концептуальний документ, що визначає структуру управління, а також порядок і правила здійснення кредитної діяльності банку.

Кредитна політика банку визначається, по-перше, загальними установками відносно операцій із клієнтурою, розробляється і фіксується в меморандумі про кредитну політику і, по-друге, практичною діяльністю банківського персоналу, який втілює в життя ці установки.

Удосконалення практики кредитування потребує розробки оптимальної для банку організації кредитування. Для цього банки, які мають у своєму апараті кваліфікованих і професійних банківських працівників, приділяють увагу пошуку оптимальних варіантів методики розрахунку кредитоспроможності позичальників, правил кредитування. Загальні орієнтири і рекомендації мають сприяти ініціативній роботі практичних працівників, які займаються відбором конкретних кредитних проектів і розробкою умов кредитних договорів.

При проведенні кредитної політики комерційні банки виходять із необхідності забезпечення поєднання інтересів банку, його акціонерів і вкладників та суб'єктів господарської діяльності з урахуванням загальнодержавних інтересів. Комерційні банки самостійно визначають порядок залучення і використання коштів, проведення кредитних операцій, встановлення рівня відсоткових ставок і комісійних винагород [2, с.415].

Принципи кредитної політики можна поділити на два види: загальноекономічні та специфічні. Загальноекономічні принципи включають управління кредитними операціями, процес кредитування (дотримання терміну, цільового характеру, забезпеченості, платності), цілеспрямованість. До специфічних принципів належать ліквідність, доходність, надійність.

Кредитна політика банку визначається, поперше, пріоритетами у виборі клієнтів і кредитних інструментів (сегментування ринку); по-друге, нормами-правилами, що регламентують практичну діяльність

банківського персоналу, який реалізує ці пріоритети на практиці; по-третє, можливістю управляти ризиком (у т. ч. кредитним), який залежить від компетентності керівництва банку і рівня кваліфікації персоналу, котрий займається відбором конкретних кредитних заявок і розробкою кредитних угод.

Елементи кредитної політики знаходять своє практичне втілення в організаційних формах кредитної політики, тобто прийомах, способах, методах реалізації кредитної політики.

Все це має бути відображено у меморандумі про кредитну політику.

Таким чином, кредитна політика комерційного банку визначається, з одного боку, загальними установками, що стосуються операцій із клієнтурою, які розробляються і фіксуються в меморандумі про кредитну політику, і з іншого – це практична діяльність банківського персоналу, який втілює ці установки в життя. Комерційні банки у відповідності зі своєю специфікою формують головну мету, основні напрями кредитування, які на прикладі світової практики відображаються в меморандумі кредитної політики. Від ефективності використання кредитної політики залежить якість кредитного портфеля банку.

Як індикатор кредитної активності банківського сектору в економіці можна використати показник, що відображає частку наданих банками кредитів у ВВП країни. При цьому слід зауважити: зниження за останній період цього відносного показника (табл. 1) свідчить про погіршення якості кредитних вкладень банків.

Таблиця 1. Динаміка частки банківських кредитів у валовому внутрішньому продукті (ВВП) України впродовж 2008 – 2013 рр. [3]

Показник \ Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Обсяг ВВП, млн грн</i>	950 503	914720	1082569	1302079	1411238	1454931
<i>Темп зміни, %</i>	+31,9	-3,8	+18,4	+21,4	+7,5	+3,1
<i>Кредити надані, млн грн</i>	792 244	747 384	755 030	825 320	815 327	910782
<i>Темп зміни, %</i>	+63,2	-6,0	+1,0	+9,3	- 2,0	+11,7
<i>Частка кредитів банків у ВВП, %</i>	83,4	81,7	69,7	62,8	58,2	62,6

Темп приросту ВВП у 2008 р. порівняно з попереднім роком становив 31,9%, а надані банківські кредити – 63,2% відповідно. Втім за результатами 2009 р. дані показники були негативними: обсяги ВВП знизилися на 3,8 %, а кредитів – на 6,0%. З 2010 р. починається збільшення обсягів як ВВП, так і кредитних вкладень. Причому, темпи приросту банківських позик впродовж 2010 – 2011 рр. є в кілька разів нижчими, ніж темпи приросту ВВП за цей же період. Але впродовж 2013 р. спостерігається наступна тенденція: темп приросту ВВП склав +3,1%, а темпи банківського

кредитування збільшилися на 11,7% порівняно з попереднім роком.

Слід також зазначити, що частка банківських кредитів у ВВП зростала і у 2008 р. становила 83,4%, але вже з 2009 р. цей показник має тенденцію до зниження, але за підсумками 2013 р. він дещо зріс і становив 62,6%. Для порівняння: частка банківського кредитування у ВВП Японії становить 193%, у США – 119%, у Німеччині – 112% [1, с.15].

Тенденцію до зниження банківських кредити мають і в активах банківської системи України загалом (табл. 2):

Таблиця 2. Динаміка частки наданих кредитів в обсязі сукупних активів банків України за 2008–2013 рр., млн грн [3]

Показник \ Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Активи</i>	926086	880302	942088	1054280	1127192	1412061
<i>Кредити надані</i>	792244	747348	755030	825320	815327	931941
<i>Частка наданих кредитів у активах, %</i>	85,6	84,9	80,1	78,3	72,3	66,0

У 2008 р. цей показник набув найбільшого значення за весь аналізований нами період – 85,6%, але вже з 2009 р. частка наданих кредитів у активах банків знижується: з 84,9% у 2009 р. до 66,0% у 2013 р.

Така тенденція пояснюється тим, що у докризовий період динаміка кредитної діяльності банківського сектору нашої країни супроводжувалася також і нагромадженням низки проблем, серед яких можна відзначити зростання обсягів активних операцій банків, передусім споживчого кредитування та кредитування в іноземній валюті, а також нарощування кредитних операцій при значних розривах за строками між активами і пасивами та при недостатньому рівні концентрації та розпорощеності банківського капіталу.

Особливо проблематичною виглядає кредитна сфера діяльності комерційних банків, де гонитва за клієнтом і нехтування ризиками призвели до тих труднощів, які виявилися після початку кризи. Адже суттєві спрощення процедури отримання кредитів призвели до того, що за два роки, які передували кризі, обсяг наданих банками кредитів зріс майже утричі. При цьому більше половини загального їх обсягу припадало на кредити, надані в іноземній валюті (табл. 3), що було зумовлено більш низькими процентними ставками за такими кредитами, а також із значним ступенем доларизації вітчизняної економіки, за якої для більшості громадян іноземна валюта протягом тривалого часу залишалася основним засобом заощадження коштів.

Таблиця 3. Динаміка вимог банків за кредитами, наданими резидентам України впродовж 2008 – 2013 рр. в розрізі валют [3, с. 104]

Роки	Усього, млн грн	в національній валюті		в іноземній валюті	
		сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
2008	734 022	300 220	40,9	433 801	59,1
2009	723 295	355 521	49,2	367 774	50,8
2010	732 823	395 504	54,0	337 319	46,0
2011	801 809	478 596	59,7	323 213	40,3
2012	815 142	515 580	63,3	299 562	36,7
2013	910 782	602776	66,2	308006	33,8

У 2008 р. питома вага позик, наданих в іноземній валюті, становила 59,1%. Впродовж 2009 р. частка позик в інвалюті знизилася до 50,8% і на кінець 2013 р. становила 33,8%. Таким чином, спостерігається поступове зниження позик в іноземній валюті в кредитному портфелі українських банків. Очевидно, що масштаби банківського кредитування реально далеко не завжди відповідали справжнім можливостям позичальників повертати отримані кредити, позаяк

самі позичальники не можуть об'єктивно, виходячи із власних можливостей і перспектив, оцінити наслідки інфляції, ризик безробіття, зростання цін, зменшення доходів. Але ці фактори мали б оцінювати банки, надаючи кредити, чого, власне, не було зроблено. Тому, очевидно, спостерігається подальше зниження частки позик, наданих фізичним особам у кредитному портфелі банків, які на кінець 2013 р. становила всього 21,3% (рис. 1).

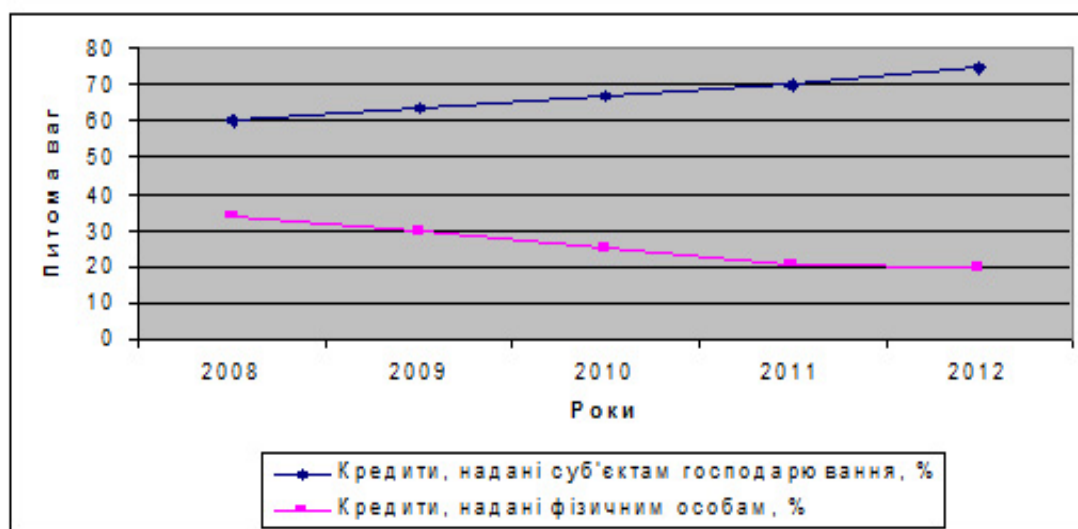

Рис. 1. Динаміка питомої ваги наданих кредитів комерційними банками України впродовж 2008 – 2012 рр. в розрізі суб'єктів

Таблиця 4. Динаміка структури заборгованості за кредитами, наданими банками в економіку України впродовж 2008 – 2013 рр. [3]

Показник	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кредитний портфель, млн грн	792384	747348	755030	825320	815327	910782
Проблемні кредити, млн грн	18015	69935	84851	79292	72520	51427
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	5,6

Одним із визначальних факторів розгортання світової фінансової кризи була неправильно обрана бізнес-модель кредитної активності банківських установ, спрямована винятково на різке збільшення продажів кредитних продуктів, що мало своїм наслідком значне зростання загальної величини кредитного портфеля банків, у тому числі і за рахунок кредитних вкладень сумнівної якості.

Унаслідок девальвації гривні щодо долара США та євро зменшилася спроможність позичальників погашати свою заборгованість перед банками, насамперед – за кредитами в іноземній валюті, що спричинило зростання частки проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля банків (табл. 4). Зокрема, якщо у 2008 р. питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі українських банків становила 2,3%, то у 2009 р. – вже 9,4%, а впродовж 2010 р. зросла до 11,2%. Позитивною тенденцією було їх зниження до 5,6% у 2013 р. Втім цей показник є поки що значно вищим від докризового рівня.

Як наслідок, переобтяженість банківських портфелів так званими «токсичними» активами призвела до банкрутства багатьох банків у провідних розвинутих країнах світу, а в Україні визначила потребу масштабного втручання уряду і Національного банку через використання бюджетних коштів і кредитів рефінансування задля того, щоб підтримувати платоспроможність комерційних банків. За таких обставин різко зросла частка проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля банків та, відповідно, потреба у формуванні резервів на покриття можливих втрат від кредитної діяльності, що природно зашкодило досягненню позитивних фінансових результатів банківської діяльності. Тоді як за наявності і використання раціональних підходів до управління ризиком кредитного портфеля наслідки світової фінансової кризи для України мали б куди менш драматичний характер.

Як правило, виокремлюють два підходи до визначення ефективності кредитного портфеля банків:

1) визначення ефективності шляхом співвідношення таких параметрів, як рівень резервів під нестандартну заборгованість, обсяг кредитування, середня процентна ставка за наданими кредитами та ставка без ризику [7; с. 180-182];

2) орієнтація або на отриманий прибуток (абсолютний показник), або на відношення прибутку до певної величини (відносний показник). Важливість дослідження цього показника доведена зарубіжною теорією та практикою [5; с. 43].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Банки, котрі культивують стратегічний підхід до управління, виробляють власну внутрібанківську культуру кредитування і на її основі вибудовують методологію й процедуру роботи. Цю культуру чи, краще сказати, філософію кредитної діяльності, називають кредитною політикою банку.

2. Кредитна політика банку визначається, поперше, загальними установками відносно операцій із клієнтурою, розробляється і фіксується в меморандумі про кредитну політику і, по-друге, практичною діяльністю банківського персоналу.

3. Кредитна політика комерційного банку визначається, з одного боку, загальними установками, що стосуються операцій із клієнтурою, які розробляються і фіксуються в меморандумі про кредитну політику, і з іншого — це практична діяльність банківського персоналу, який втілює ці установки в життя.

4. Як індикатор кредитної активності банківського сектору в економіці можна використати показник, що відображає частку наданих банками кредитів у ВВП країни. Слід також зазначити, що частка банківських кредитів у ВВП зростала і у 2008 р. становила 83,4%, але вже з 2009 р. даний показник має тенденцію до зниження, але за підсумками 2013 р. дещо зріс і склав 62,6%.

5. Тенденцію до зниження банківські кредити мають і в активах банківської системи України загалом. У 2008 р. цей показник набув найбільшого значення впродовж аналізованого нами періоду – 85,6%, але вже з 2009 р. частка наданих кредитів у активах банків знижується: з 84,9% у 2009 р. до 66,0% у 2013 р.

6. Аналіз структури кредитного портфеля вітчизняних комерційних банків дає підстави для певних узагальнень щодо пріоритетів кредитної політики банківського сектору економіки, а саме:

- в Україні суб'єктами кредитування є переважно юридичні особи, а обсяги кредитів фізичним особам і підприємцям не перевищують 21% від загального кредитного портфеля;
- банківські установи, як правило, кредитують позичальників на короткостроковий термін;
- серед кредитів, що надають комерційні банки, домінують кредити в поточну діяльність;

- структура кредитного портфеля за галузями економіки розбалансована (значна частка припадає на кредити у промисловість і торгівлю);
- розподіл кредитних ресурсів за регіонами дуже нерівномірний.

7. Враховуючи зазначене вище, подальший розвиток банків щодо оптимізації кредитної політики повинен базуватися на продуманій стратегії. У її основні напрями доцільно включити:

- вдосконалення системи оцінки кредитоспроможності позичальника із застосуванням рейтингових моделей;
- подальше поліпшення всіх аспектів кредитної діяльності і оптимізація організаційної структури кредитного відділу з метою забезпечення якісно нової системи управління кредитним портфелем;
- використання комплексного програмно-цільового підходу до планування діяльності банківської установи;

- оптимізація кредитних вкладень за рівнем галузевого ризику з урахуванням потенційної ефективності;
- збільшення обсягу й видів кредитування з метою успішної реалізації концепції банку з урахуванням фінансової нестабільності;
- поліпшення маркетингової діяльності.

8. Ефективність організації кредитного процесу в найближчій перспективі буде одним із головних чинників, які визначатимуть конкурентоспроможність українських банків, що особливо відчутно напередодні переходу до кредитування вітчизняними банками інвестиційних проектів. Саме тому чіткість кредитної політики й кредитних процедур, задокументованих у корпоративних нормативних актах, сприятиме зниженню ризиків кредитної діяльності, підвищенню прибутковості банківської діяльності.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення впливу кредитної політики безпосередньо на якість кредитного портфеля банківської установи.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банки таємно продають проблемні борги? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrtudprom.com/digest/>
2. Кириченко О.А. Банківський менеджмент: навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Гіленко, С.Л. Роголь та ін.; за ред. О.А. Кириченка. – К.: Знання-Прес, 2002.
3. Бюлетень НБУ. – 2014. – № 3.
4. Гаркуша Ю. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи / Ю. Гаркуша, В. Коваленко // Вісник НБУ. – 2013. – №9. – С. 35–40.
5. Герасименко Р. Проблемні позики та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку / Р. Герасименко, М. Дегтярєва // Вісник НБУ. – 2012. – №4. – С. 40–46.
6. Демчишак Н.Б. Динаміка та перспективи кредитної діяльності комерційного банку в умовах нестабільності фінансового середовища / Н.Б. Демчишак, Н.Б. Ломага // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 153–159.
7. Жукова Н.К. Визначення ефективності кредитної діяльності комерційних банків в Україні / Н.К. Жукова, В.В. Пересунько // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Економіка». – 2007. – №91. – С. 43–45.
8. Основні показники діяльності банків України на 01.01.2014 року // Вісник НБУ. – 2014. – №2. – С. 39.
9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посібник / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ. – 2004. – 468 с.

Одержано 15.09.2014 р.